

▣ Muisteleminen, identiteetti ja aika
Per Pettersonin romaanissa *Kirottu*
ajan katoava virta

—

Aino Mäkikalli

N
—

orjalaisesta nykykirjallisuudesta on parin vuosikymmenen aikana noussut kansainvälisen huomion kohteeksi useita nimiä, kuten Jon Fosse, Erik Fosnes Hansen, Jan Kjærstad, Hanne Ørstavik, Stig Sæterbakken, Linn Ullman ja Herbjørg Wassmo. Listaa voisi jatkaa, sillä skandinaavinen kirjallisuus näyttää tällä hetkellä kiinnostavan kansainvälisesti. Lukijoiden suosiossa ovat olleet erityisesti rikoskirjailijat, mutta suurin viime vuosien nimi lienee kuitenkin oman elämänsä massiiviseksi kirjasarjaksi kirjoittanut Karl Ove Knausgård, jonka kuusiosainen *Taisteluni*-sarja (*Min kamp*, 2009–2011) edustaa autofiktiota eli myöhäismodernia vastinetta omaelämäkerralliselle romaanille, kuten Päivi Kosonen (2016, 47) on Knausgårdin genreä luonnehtinut. Romaanin päähenkilön omaelämäkerrallisesta kerronnasta on kyse käsillä olevassa artikkelissakin, mutta autofiktion sijaan kyse on selkeästi fiktiosta, joka rakentuu päähenkilön siihenastisen elämän ruotimisen varaan. Keskityn norjalaisista nykykertojista Per Pettersoniin (s. 1952), jonka tuotannon keskiössä on omasta elämästä kertominen ja muisteleminen. Tuotanto koostuu vähäeleisestä proosasta: novellikokoelmasta, esseekokoelmasta sekä seitsemästä romaanista. Pettersonin romaaneista on suomennettu kolme: *Hevosvarkaat*, 2009 (*Ut og stjæle hester*, 2003), *Kirottu ajan katoava virta*, 2011 (*Jeg forbanner tidens elv*, 2008) sekä *En suostu*, 2014 (*Jeg nektar*, 2012). Käsittelem vuonna 2009 Pohjoismaiden neuvoston kirjallisuuspalkinnon voittaneessa *Kirottu ajan katoava virta* -romaanissa esiintyvää pohdintaa muistelemisen, identiteetin ja ajan yhteydestä.¹

Romaanin keskiössä on 37-vuotias Arvid Jansen, aviomies, isä ja poika, jonka elämä kriisiytyy. Hänen avioliittonsa on hajoamassa, ja äidillä on juuri diagnosoitu mahasyöpä. Eletään marraskuuta 1989, ja romaanin tapahtumien taustalla Berliinin muuria murretaan, minkä myötä Arvid ajautuu myös ideologiseen kriisiin. Muistot ja muisteleminen sekä niiden jäsentäminen osaksi nykyisyyttä ja omaa identiteettiä on romaanin keskeinen aihe. Mikä ja mitä Arvid on nyt, kun ydinperhe hajoaa ja äitikin on lähdössä? Millä keinoin ja mistä aineksista hän rakentaa minuuttaan ja persoonallista identiteettiään henkilökohtaisen kriisitilanteen keskellä?

Petterson fokusoi identiteetikriisin käsittelemisen paitsi menneisyyden ja muistojen merkitykseen myös yleisemmin ajan käsitteeseen, siihen, miten menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden dimensiot ovat mukana muokkaamassa identiteettiä, käsitystä itsestämme. Artikkelissani tarkastelenkin persoonallisen identiteetin ja ajan käsitteen yhteyksiä liittämällä romaanin retrospektiivisen kerronnan yhtäältä Aleida Assmannin (2011, 19) esiin tuomaan käsitteeseen *Erinnerung*, eräänlaiseen yksilöllisten muistojen ja muistelmien tilaan, niiden sisäistämiseen, sekä toisaalta Paul Ricoeurin (1988) näkemykseen ajallisuuden ja kertomuksen suhteesta sekä narratiivisesta identiteetistä. Lisäksi pohdin, miten Fredric Jamesonin esittämät ajatukset postmodernista

aikakäsityksestä voisivat selittää romaanin päähenkilön ajan kokemusta. Lopuksi esitän, että *Kirottu ajan katoava virta* -romaanin viime kädessä implikoi elämisen kriisien jäsentämisen vaativan sekä vahvaa menneiden tapahtumien käsittelyn taitoa että kykyä ymmärtää aika ja ehkä erityisesti mennyt aika paitsi elämän struktuurina myös persoonallisen identiteetin välttämättömänä kasvualustana.

Identiteetin narratiivisuus ja paikantuminen ajassa

Petterssonin romaanissa menneisyyden tapahtumien muistelemisen ja niistä kertominen on keino hahmottaa persoonallista identiteettiä ajassa. Kirjallisuuden kerronnallista aikaa tutkittaessa on tavattu ottaa yhdeksi lähtökohdaksi Ricoeurin kolmiosainen *Temps et récit* -teossarja (1983–1985), joka käsittelee kertomuksen essentiaalista suhdetta ajallisuuteen. Ricoeurin ajattelussa kertominen, aika ja identiteetti kietoutuvat yhteen, ja Petterssonin päähenkilön tavassa keria auki omaa elämäänsä ilmenee ricoeuriläinen ajatus kokemuksellisesta tai eksistentiaalisesta ajallisuudesta – siitä, miten kertomuksen kautta voidaan näyttää ihmisen tai itsen ajassa oleminen sen kaikessa kompleksisuudessa (vrt. Ricoeur 2002, 35–36; Mälikallio 2007, 14).

Ricoeurin teoria narratiivisesta identiteetistä perustuu juuri käsitykseen ajan, kertomisen ja identiteetin suhteesta. Ricoeur (1988; 1991; 1992; ks. myös Thomas 1996, 32–33; Crowley 2003; Meretoja 2018, 65) erottaa käsitteet *idem* ('sama') ja *ipse* ('itse'),² joista ensimmäinen viittaa identiteetin samana pysymiseen ajan kestossa ja jälkimmäinen siihen, miten minuuden kokemus sisältää muutosta. Ricoeurin muotoilun mukaisesti identiteetti muotoutuu singulariteetin jatkuvassa uudelleentulkinnassa suhteessa arvoihin, normeihin, ideoihin, malleihin tai sankareihin (ks. Meretoja 2018, 65). Ricoeurin käsitteistössä *ipse* viittaa juuri identiteetin konstruoimiseen kertomuksen avulla. Hanna Meretoja (mt., 66) hahmottelee, kuinka identiteetti tarkoittaa nimenomaan orientaatiota – itsensä tajuamista suhteessa siihen, mistä on tulossa, missä on nyt ja mihin on menossa. Juuri tästä orientaatiosta on kyse myös Pettersonin romaanissa.

Lukija saattaa teoksen alussa erehtyä luulemaan, että *Kirottu ajan katoava virta* -romaanin keskittyisi kertoja-Arvidin äitiin, sillä kerronta fokuoitiin alussa äidin kotiseudulleen Tanskaan tekemän matkan yksityiskohtaiseen kuvaukseen. Kertojana Arvid vaikuttaa kaikkietäväältä, niin tarkasti hän esittää yksin matkustavan äidin tekemiset ja tunteet:

Hyttiin päästyään hän [äiti] laski matkalaukun tuolille, otti hyllyltä pesu-
altaan yläpuolelta hammaslasin ja huuhteli sen hyvin, avasi sitten matka-

laukun ja kaivoi vaatteiden seasta pienen pullon. [--] Sitten äitini korkkasi pullon äkillisellä liikkeellä, kaatoi lasiin suunnilleen neljänneksen ja tyhjensi sen kahdella hörpyllä, ja hänen suutaan ja kurkkuaan kirveli niin että hänen piti yskiä pitkään, ja silloin häneltä pääsi myös pieni itku, niin kipeää se teki. (*Kirottu ajan katoava virta*, 15; tästä eteenpäin KAKV.)

Paitsi kaikkietävyvyyttä tai kuvittelua ”kaiken” tietämisestä kertojan kuvaus implikoi, että Arvid tuntee – tai ainakin luulee tuntevansa – äitinsä tavat perinpohjaisesti. Äidin matka kuvataan havainnollisesti, mutta pian romaanin fokus siirtyy Arvidiin, jonka kertomisen nyt-hetken ja muisteluiden vuoropuhelulle kerronta rakentuu – koko tarina kerrotaan retrospektiivisesti: ”Kaikki tämä tapahtui monta vuotta sitten” (KAKV, 9), toteaa Arvid. Keskeisistä tapahtumista, marraskuusta 1989, on kulunut kerrontahetkellä jo aikaa, mikä on merkityksellistä tulkittaessa päähenkilön myöhempiä vaiheita sekä hänen suhtautumistaan marraskuun 1989 päiviin ja toisaalta hänen lapsuutensa ja nuoruutensa muisteluun. Samalla kun Arvid matkustaa äitinsä perässä Tanskaan ja viettää hänen kanssaan siellä muutaman päivän, minäkertoja-päähenkilö Arvid käy romaanissa läpi elämänsä kriisikohtia, lapsuuttaan, avioliittoaan, ideologista valveutumistaan ja suhdettaan vanhempiinsa mutta pohtii myös laajemmin omaa minuuttaan, identiteettiään.

Arvid on naimisissa ja hänellä on kaksi nuorta tytärtä, mutta avioliitto on loppuvaiheissaan ja hän on itse uupunut. Hän alkaa jäsentää omaa tilannettaan kertomalla nykytilanteen tunnemaailmastaan: ”Olin täyttä päätä ajautumassa avioeroon. Se oli ensimmäiseni, luulin että elämäni menisi pirstaleiseksi. Joinakin päivinä en päässyt keittiöstä kylpyhuoneeseen, vaan minun oli pakko laskeutua polvilleni, jotta jaksaisin koota itseni ja mennä eteenpäin.” (KAKV, 11.) Tilanne on niin henkisesti kuin fyysisesti kivulias: ”Jos joku olisi kysynyt minulta miltä minusta tuntui juuri nyt, olisin vastannut että minua sattuu tänne ja osoittanut rinnan yläosaa, tai ehkä pikemminkin kaulan alaosaa.” (KAKV, 29.) Päähenkilö pelkää, että hänen tilansa yltyy halvaannuksen asteelle eikä mikään estä tuota prosessia, ”mikään ajatusloikkaus ei vetänyt minua ylös” (KAKV, 29). Päähenkilö on syvässä lamaannuksen tilassa, joka näyttäisi vaativan ulkopuolista interventtiota. Vaikka avioliiton päättymisen prosessi on vienyt miehen lähes toimintakyvyttömäksi, Arvid kuitenkin yrittää korjata kriisiään hakeutumalla äitinsä luokse ja muistelemalla menneitä.

Romaanin alussa, kuultuaan sairastavansa syöpää, Arvidin äiti haluaa viettää aikaa kesähuvilalla ”kotonaan” nuoruutensa maisemissa Tanskan pohjoisrannikolla. Äitinsä tilanteesta kuultuaan Arvid haluaa seurata häntä Tanskaan. Suurin osa romaanin tapahtumista keskittyykin pojan ja äidin viettämään muutamaan päivään perheen kesäpaikassa. Siellä, pienessä kylässä, Arvid vaipuu itsensä tuntoihin, tarkasteluun ja oman elämänsä muistelemiseen. Välillä

hän pakenee tilannettaan haluamalla olla joku muu, joku mies nostalgisessa menneisyydessä, vanhassa kirjassa tai elokuvassa:

Minua ei huvittanut kävellä, olin uupunut, en muistanut milloin olisin ollut yhtä uupunut, olin niin uupunut että se oli melkein ihanaa. Odottelin kymmenen minuuttia kunnes kauppa avasi ovensa, menin sisään, pyysin keskimmäisen pullon ja sain sen ruskeassa paperipussissa. Vähän niin kuin elokuvissa, ajattelin, mikä johtui siitä, että olen norjalainen, Norjassa ei ikinä kääritä viinapulloja ruskeaan paperiin. Pidin siitä elokuvatunteesta. Voisin olla mies elokuvassa. Pitkä kävelymatka sujuisi varmasti paremmin jos olisin mies elokuvassa. [--]

Lähdin siis kävelemään pitkää Danmarksgadea pitkin puolivaloisassa, puolipimeässä, pullo kainalossa niin että se pilkisti ruskeasta paperikääreestä, ja olin mies joka oli juuri ostanut tämän pullon ranskalaista viinaa aamulla varhain heti kauppojen avattua ovensa, olin mies joka oli olemassa vain elokuvissa ja joissakin kirjoissa, mieluiten hieman vanhemmissa kirjoissa, sellaisissa jotka on kirjoitettu toisen maailmansodan aikoihin tai vähän sitä ennen, joissa juonen realiteetit on sidottu menneeseen aikaan, ja samalla kävelin siinä juuri silloin, väärässä ajassa ja väärässä paikassa. (KAKV, 37–39.)

Päähenkilö tuntee olonsa paremmaksi, kun hän ottaa itselleen roolin, jonka avulla hän ulkoistaa nykytilanteensa ja kuvittelee itsensä toiseen aikaan ja paikkaan, pois itsestä. Toisaalla hän kuvittelee polttavansa tupakkaa kuten Albert Finney, äitinsä elokuvasankari. Tämä toistuva tarve mennä maskien tai roolien taakse on tuttu Arvidille jo lapsuudesta, jolloin hän on pyrkinyt jäljittelemään isoveljeään.

Arvidin ajatukset kiertävät yhtäältä vanhoissa tapahtumissa ja muistoissa sekä toisaalta epämiellyttävässä nykyisyydessä. Nykyhetki näyttäytyy vellovana tilana, joka imee myös tulevaisuuden itseensä. Tulevaisuuden dimensio näyttää vain hämärältä maisemalta, joka ei hahmotu. Arvid toteaa: ”Olin ajassa vailla nimeä ja kotia” (KAKV, 183). Hänellä ei ole suuntaa, mihin tarttua, ei perspektiiviä tulevaan. Hän joutuu luopumaan tasapainoisesta perhe-elämästään sekä todennäköisesti myös äidistään ja pelkää samalla kadottavansa itsensä: Arvid kuvaa elämänsä olevan tuuliajolla ja pitää avioeroa maailmanloppuna. Nykyistä itseään hän reflektoi menneeseen; hän muistelee, miten yhdessäolo tulevan vaimon kanssa alkoi, ja toteaa, kuinka käsittämätöntä oli, ”että näin kaunis asia voisi murskaantua palasiksi ja murentua lopulta olemattomiin” (KAKV, 200).

Toisaalla Arvid muistelee työpaikkaansa lehtipainossa, jossa häntä verrataan isäänsä, saman talon entiseen työntekijään. Arvid haluaa olla erilainen kuin

isänsä, ”toimia eri tavalla, elää eri ajassa” (KAKV, 176). Mutta samalla hänen on vaikea ymmärtää itseään:

Tajusin kuitenkin että minun oli mahdotonta jättää taakseni sitä Arvidia joka olin ollut siihen saakka elämässäni, kääntää hänelle selkääni niin kuin olin yrittänyt, nostaa häntä hiuksista ja laskea alas toisena Arvidina, ihmisenä, jota en vielä tuntenut ja josta en tiennyt kuka hän oli. [--] Se oli anakronismi, aikakauteen sopimaton käsite. Ehkä minusta oli tullut sellainen. Aikakauteeni sopimaton. (KAKV, 176–177.)

Kuten Mythili Rao (2010) on tulkinnut, Arvidin elämänkriisi nostaa esille kokemuksen väärässä ajassa elämisestä. Päähenkilö kokee olevansa anakronismi, jonka identiteetti kriisiytyy väärään aikaan joutuessaan; väärä aika tarkoittaa hänelle joutumista avioeron ja ideologisten vakaumusten murenemisen keskelle ja äidin väijäämättömän kuoleman eteen. Vastauksia identiteettinsä ja ajallisuuden kriisiin hän lähtee hakemaan ongelmallisesta suhteesta vanhempiinsa.

Äidin kaipuusta isän poissaoloon

Päähenkilön minäkuvan kriisiytymistä korostaa se, ettei hän avioeron kynnyksellä enää pohdi suhdettaan vaimoonsa vaan ryhtyy tarkastelemaan suhdettaan omaan lapsuudenperheeseensä, erityisesti äitiinsä, muistelemalla lapsuuttaan ja nuoruuttaan ja tuon ajan äitisuhdettaan. Toinen keskeinen henkilö romaanissa onkin Arvidin äiti, johon pojalla on kiinteä mutta kompleksinen suhde. Merkitsevää on isän lähes täydellinen poissaolo, vaikka hän on elossa ja asuu yhdessä Arvidin äidin kanssa. Poika ei halua olla kuten isänsä: ”En halunnut muistuttaa isääni. [--] Melko varhain ymmärsin kuitenkin että kaikki nuolet osoittivat siihen suuntaan, että tulisi aika jolloin kaikille kävisi selväksi miten paljon todella muistutin isääni. Se etäännyttäisi minut lopullisesti äidistäni.” (KAKV, 106–107.)

Sekä poika että äiti tuovat esille muistoja menneestä, ja romaanin kerronta rakentuu epäkronologisesti näiden muisteluiden varaan. Muistojen ja muistelemisen tutkimus (*memory studies*) on kirjallisuudentutkijoiden keskuudessa ollut viime vuosina vilkasta erityisesti saksalaisen ja saksankielisen kirjallisuuden kohdalla (Huyssen 2003; Rothberg 2009; vrt. myös Meretoja 2018, 122). Yksi keskeisistä muistelemisen ja kulttuurisen muistin tutkijoista on Aleida Assmann (2011, 19), joka käyttää muistelemisen prosessista termiä *Erinnerung*, jolla hän tarkoittaa henkilökohtaisten muistojen ja muistelemisen tilaa. Muistot heräävät pienistä havainnoista ja tilanteista. Pettersonin romaanissa ne ovat takaumia, jotka avaavat pojan ja äidin erillistä ja yhteistä menneisyyttä. Arvidin

Nykyhetki näyttäytyy vellovana tilana, joka imee myös tulevaisuuden itseensä. Tulevaisuuden dimensio näyttää vain hämärältä maisemalta, joka ei hahmotu.

strategiana on etsiä menneisyydestään vihjeitä ja keinoja, jotka auttaisivat häntä konstruoimaan omaa identiteettiään uudessa elämänvaiheessa.

Kun Arvid kohtaa äitinsä kesäpaikan rannalla, hän ei kysy toisen vointia vaan kertoo ensimmäisinä sanoinaan, että hän on eroamassa. Äidin reaktio on arvella, että Arvidin vaimo on se, joka eron haluaa. Jännite pojan ja äidin välille on viritetty heti tapaamisen alkaessa. Arvidin muisteluissa käy selväksi, että hän on koko ikänsä kaivannut äitiään. Vaikka äiti on ollut koko ajan lähellä, poika on kokenut hänet kuitenkin etäiseksi. Muut veljet ovat Arvidin näkemyksen mukaan saaneet äidin huomion. Hänen nuorempi veljensä on kuollut, ja muisto veljen kuolinuoteen äärellä häiritsee häntä: ”Kertaakaan äitini ei ollut nostanut päätään ja katsonut minun suuntaani jakaakseen kanssani sen mitä tapahtui” (KAKV, 88). Hän myös muistelee äitinsä kutsuneen häntä ”sintiksi” ja pitäneen häntä heikkona: ”Olin varma että olin äitini mielestä liian heppoista tekoa, jokin minussa sai hänet epäluuloiseksi, luonteessani oli puutteita, perusmuurissani oli halkeama josta vain hän tiesi” (KAKV, 53). Arvidilla on lapsuudestaan ja nuoruudestaan useita muistoja, jotka saavat hänet tuntemaan itsensä ulkopuoliseksi tai hylätyksi. Hän on ollut pieni ja tummahiuksinen poika, joka on näyttänyt hyvin erilaiselta kuin muu perheensä. Rannalla eräs mies on katsonut häntä, pikkupoikaa, ja sanonut äidille, kuinka rohkeaa on adoptoida lapsi ulkomailta.

Arvid olettaa, että äiti on pettynyt häneen, koska hän ei ole saanut pidettyä kasassa avioliittoaan eikä oikein mitään muutakaan. Kesämökillä Arvid etsii vimmatusti yhteyttä äitiinsä. Hän hyörii äitinsä liepeillä, haluaa nukkua samassa huoneessa. Arvid takertuu, vaikka äiti haluaa olla yksin. Oman ja

äitinsä kriisin keskellä Arvid alkaa velloa lapsuudessaan ja nuoruudessaan; hän etsii syytä, joka on luonut jonkinlaisen murtuman hänen ja äitinsä välille. Kun Arvid on opiskelijana kertonut Freian suklaatehtaassa työskentelevälle äidilleen, että aikoo jättää opiskelut, mennä töihin tehtaaseen ja ryhtyä kommunistiksi, äiti läimäyttää poikaansa ja kutsuu tätä idiootiksi. Tämän jälkeen poika on tuntenut, että heidän välilleen repeää juopa ”kuin Rio Grande [--] ja äitini huomasi heti, että me seisoimme nyt eri puolilla jokea, hän oli loukkaantunut koska olin hylännyt hänet vapaaehtoisesti eikä sen vuoksi enää pitänyt minusta eikä halunnut minua. Pois tieltä, hän sanoisi, idiootti.” (KAKV, 93.)

Arvid on traumatisoitunut äitinsä eriävistä mielipiteistä mutta kokee, että ollakseen olemassa hänen pitää säilyttää äitinsä elossa. Rachel Cusk (2010) kirjoittaa, että Pettersonin teosten keskeinen teema onkin konflikti henkilöiden lapsuuden auktoriteettien ja aikuisuuden välillä. Aikuistuminen vaatisi ainakin osittaista luopumista lapsen asemasta, itsenäistymistä ja oman elämän aloittamista, mutta Arvidille tämä on vaikeaa, sillä hän ei ole tottunut kulkemaan omaa tietään tai pohtimaan, mikä on juuri hänelle sopivaa tai parasta. Itseltään hän kysyy: ”[M]iksi sinun pitää aina suostua kaikkeen vain koska luulet että sinun on pakko” (KAKV, 84). Arvidin tapauksessa kyse on auktoriteettien – ideologisten, kuten Mao, tai omien vanhempien – janosta. Pettersonin aikuisella päähenkilöllä on intensiivinen, kompleksinen ja ahdistava suhde menneisyytensä kanssa. Muistojensa avulla hän tutkii itseään, ja hänen nykyinen tilanteensa näyttäytyy traumaattisen menneisyyden tuloksena. Aikuisena Arvid tuntee, ettei hänellä ole voimaa eikä valtaa, ja hän pelkää, mitä tuleman pitää: ”En tienynyt mitä minulla oli odotettavissa. Ehkä kaikki muuttuisi vieläkin pahemmaksi sitten kun olisin ihan yksin? Pelkäsin sitä, sitä että kaikki muuttuisi vieläkin pahemmaksi.” (KAKV, 29.)

Ideologinen kriisi

Paitsi omia vanhempiaan, Arvid tarvitsee myös yhteisöllisempiä auktoriteetteja. Arvid on parikymppisenä opiskelijana päättänyt kommunistiksi, koska puolueen mies on hänet siihen agitoinut ja koska, kuten hän toteaa, ”en halunnut tuottaa pettymystä kenellekään, olen aina ollut sellainen” (KAKV, 48). Hän on opiskellut pari vuotta mutta keskittynyt opintojen edistymisen sijaan ennemminkin opiskelijaelämän monipuolisuuteen. Sitten hänet vakuutetaan uuden sodan mahdollisuudesta ja ”porukkaan” eli työväenluokkaan kuulumisesta. Hän päättää jättää opiskelut ja akateemisen uran ryhtyäkseen tehdastyöläiseksi. Kommunismin aate tuo hänelle turvapaikan ja yhteisön, johon hän pystyy identifioitumaan. Hänen idolinsa on puhemies Mao, sekä poliittinen johtaja että runoilija Mao, jonka kuvaa Arvid pitää sänkynsä yläpuolella. Pettersonin romaanin nimi tulee Maon runosta:

*Häipyvä uni, silti läheinen vielä –
kirottu ajan katoava virta!*

*Kotiseutuni kolmenkymmenen kahden vuoden takaa! (KAKV 59; kurssiivi
alkuperäinen.)*

Runon puhujalle kolmenkymmenen kahden vuoden takainen kotiseutu on häipymässä muistoista mutta tuntuu silti läheiseltä. Tämä antaa aihetta kirotta ajan kuluminen. Runokatkelmä osoittaa Arvidille, miten aika vääjäämättä vaikuttaa ja tuo muutosta; se ikään kuin kiduttaa sellaista ihmistä, joka haluaisi pysyä ajan muutosten ulkopuolella:

Se [runo] kertoi inhimillisestä Maosta johon olin kiintynyt ja joka tunsu miten aika jäyti ruumista, niin kuin itsekin olin tuntenut monta kertaa, miten aika täysin varoittamatta tavoitti minut ja liikkui ihon alla kuin sarja pieniä sähköiskuja, eikä niitä saanut loppumaan vaikka olisi mieluusti halunnut. Ja kun ne lopulta hellittivät ja kaikki oli taas hiljaista, minusta oli jo tullut toinen kuin ennen olin, ja joskus se sai minut lannistumaan. (KAKV, 59.)

Yhtäältä aikuistuminen ja toisaalta kuolevaisuus ovat Arvidille ongelmia. Selviytyäkseen hän haluaa tarttua johonkin isompaan kokonaisuuteen kuin oma itsensä. Hän valitsee aatteekseen kommunismin ja auktoriteetikseen Maon. James Wood (2012) on kirjoittanut, että Pettersonin romaanissa katsotaan taaksepäin aikaan, jolloin poliittinen liikehdintä oli aktiivista, tarpeellista, ja sillä oli merkitystä. Mutta enemmän kuin yhteiskunnallista muutosta Arvid hakee poliittisesta aktivismista merkitystä omalle elämälleen ja tasapainoa identiteetilleen. Kun varhaiskeski-ikäinen Arvid pohtii menneisyyttään aktiivisena kommunistina, hän toteaa: ”Niinpä jäljittelin yhdentekevää leikkiä, liikehdin ja elehdin asiaankuuluvasti, ja silloin näytti että tekemisilläni oli jotain merkitystä, jokin suunta, mutta ei niillä ollut” (KAKV, 75).

Aate ajautuu kriisiin, kun tarinassa eletään vuotta 1989: ”[K]aikien leh-tien etusivulla luki isoin kirjaimin MUURI KAATUU. Vetäisin henkeä, missä olin ollut, tämä oli paha juttu, en ollut tilanteen tasalla, tämä oli todella paha juttu, ja aloin itkeä.” (KAKV, 165.) Arvid ei ole seurannut maailman menoa, ja muurin murtuminen on hänelle ikävä yllätys, sillä se romuttaa paitsi hänen näennäisen ideologiansa ja ideaalinsa, ennen kaikkea yhteisöön kuulumisen. Aiemmat pyrinnot edistää kommunismin aatetta ja Arvidin identiteetti aatteeseen uskovana tehdastyöläisenä kadottavat merkityksensä: ”Aika oli kulunut selkäni takana, enkä ollut kääntynyt katsomaan” (KAKV, 165). Tältä osin romaani demonstroi lyotardilaista käsitystä suurten kertomusten, tässä tapauksessa uskon sosialistiseen yhteiskuntafilosofiaan, romahtamisesta ja

sen aiheuttamasta järkytyksestä. Kommunismi on ollut Arvidille osa oman identiteetin strukturointia, ja kun se häneltä viedään, jää jäljelle romahdus ja identiteettikriisi.

Petterssonin päähenkilö kyllä näkee yhteyksiä menneisyyden tapahtumien ja nykyisyytensä välillä, mutta hänellä on vaikeuksia muodostaa näiden perusteella käsitystä itsestään, käsitystä identiteettinsä jatkuvuudesta ajan virrassa. Vaikuttaakin siltä, että Arvid tarvitsee ricoeuriläistä *ipseä* hahmottaakseen ja ymmärtääkseen omaa *idemiään*. Arvidin persoonallinen kriisi näyttää juontuvan hänen kyvyttömyydestään nähdä, mikä hänen ympärillään muuttuu. Kun hän itse on menossa yhteen suuntaan, muut kääntyvätkin jo toisaalle. Kun avioliitto päättyy kumppanin toiveesta, yhteiskunnallinen ideologia romahtaa ja oma äiti todetaan äkillisesti kuolemansairaaksi, on romaanin päähenkilö kykenemätön sopeutumaan näihin muutoksiin.

Romaanin lopussa, kun Arvid istuu kesäpaikan rantahiekalla, sekä henkilökohtainen että ideologinen kriisi on yhä voimissaan: ”Tuijotin hiekkaa. Siinä ei ollut paljon katsottavaa. Olen kolmekymmentäseitsemänvuotias, ajattelin. Muuri on kaatunut. Ja minä istun tässä.” (KAKV, 217.) Arvid jää nyt-hetkeen. Modernit ideaalit merkityksellisestä tulevaisuudesta, yhtäältä sosialistisen utopian ja toisaalta hyvän perhe-elämän muodossa, ovat haipuneet. Stacey D’Erasmus (2010) onkin nimittänyt Arvidin tilannetta rakkaudettomaksi aporiaksi. Se, mitä hänelle kriisitilanteessa jää jäljelle, on muuttunut tulevaisuuden kuva. Hänelle tulevaisuus on olemassa, mutta se näyttää tyhjältä. Tätä visiota ei paikkaa edes kertoja-Arvidin retrospektiivinen positio, eli se jo aiemmin mainittu seikka, että romaanin tapahtumat kerrotaan vasta, kun niistä on kulunut vuosia.

Ehkä juuri oman tarinansa kertominen, narratiivisen identiteetin löytäminen ja ymmärtäminen, on selviytymiskeino. Meretoja myötäilee Ricoeuria toteamalla, että narratiivinen identiteetti rakentuu ajalliseen prosessiin sidotuissa uudelleentulkinnoissa, mutta hän myös korostaa Ricoeuria painokkaammin, että oma elämä ei muodosta vain yhtä tarinaa tai tulkintaa, vaan se muokkaantuu ja muuntuu, kun sitä tulkitaan uudelleen (Meretoja 2018, 64–65). Vaikka Petterssonin romaanin loppua voisi pitää lohduttomana, ehkä kuitenkin jonkinlaista toivoa epätoivoiseen tilanteeseen tuo romaanin kerrontahetki, joka implikoi, että päähenkilö – retrospektiivinen minäkertoja – on selvinnyt vuosien takaisista kriiseistään ainakin jotenkin ja on nyt niistä kertomassa. Aika on virrannut ja päähenkilö-kertoja on edelleen kertomassa tarinaansa.

Ajan kiroaminen

Tulkintani mukaan *Kirottu ajan katoava virta* ilmentää nykyajan moniongelmaista ihmistä, jonka tilanteeseen ovat vaikuttaneet niin historialliset ja

yhteiskunnalliset murrokset kuin tunne henkilökohtaisten perhesuhteiden epäonnistumisesta. Näitä molempia puolia käsitellään romaanissa pohtimalla, miten päähenkilö kokee aikaa ja sen eri dimensioita. Pettersonin romaanissa on kiinnostavaa se, että päähenkilön aikakokemus kuvataan ensisijaisesti ongelmana. Kun hän liittyy kommunistiseen puolueeseen ja lukee Jan Myrdalin – maolaisen kirjailijan – teosta Afganistanista, historia, aika ja jopa elämä näyttävät valoisina:

Lauseiden yllä oli taivas. Maailma avautui koko laajuudessaan ajassa taaksepäin, ajassa eteenpäin, historia oli pitkä virta, ja me olimme osa sitä virtaa. Kaikkien maiden kansoilla oli sama kaipuu ja samat unelmat, ja he seisovat käsi kädessä isossa piirissä joka yletyi koko maapallon ympäri. [–] Panin kirjan pois, nyt voin nukkua, ajattelin, eiköhän tästä selvitä, ajattelin, kyllä tämä sujuu. (KAKV, 68.)

Mutta muulloin aika on Arvidille vihollinen. Hän kokee poissaoloa siitä ajasta, jossa hänen täytyy elää; hän haluaa olla mies vanhassa elokuvassa, hän kokee olevansa anakronismi. Tai kun hän huomaa muistuttavansa isäänsä, hän haluaa toimia eri tavalla, ”elää eri ajassa” (KAKV, 176). Ennemminkin Arvid haluaisi pysäyttää ajan ja muutoksen.

Toisaalta päähenkilö tunnistaa ajan kulumisen. Hän ymmärtää, että hänestä itsestä, hänen omasta ajattelustaan huolimatta aika virtaa, vie eteenpäin ja tuo muutosta:

Oikeastaan en ole koskaan onnistunut näkemään tulevia muutoksia ennen kuin vasta viime hetkellä, en ole nähnyt miten yksi pyrkimys peittää alleen toisen, kuten Maolla oli tapana sanoa, miten virtaus liikkuu pinnan alla aivan toiseen suuntaan kuin kaikki luulevat, ja jos ei ole tarkkaavainen silloin kun kaikki kääntyy, jää yksin (KAKV, 69).

Ajan virrassa tapahtuu Arvidin mielestä liikaa ja siksi virtaus ja muutos ahdistavat. Romaanin norjankielinen nimi, *Jeg forbanner tidens elv*, kuvaa oikeastaan suomennosta paremmin romaanin ydintä, sillä juuri Arvid on se, minä – *jeg*, joka haluaa kirota ajan kulun. Näin ajalle, sen kulumiselle ja kokemiselle annetaan subjektiivinen merkitys.

James Woodin mukaan (2012) Pettersonin romaanissa ollaan kiinnostuneita ennemminkin tilallisuudesta ja kuvallisuudesta kuin loogisuudesta ja asioiden kysymisestä. Tämä näkyy myös päähenkilön pyrkimyksenä tilallistaa aika. Fredric Jamesonin (1991, 16) määrittelyn mukaan postmodernin käsitteeseen sisältyy ajallinen ja tilallinen tiivistyminen. Dominoivaksi ajan dimensioksi muodostuu

nykyhetki, sillä menneisyyden ja tulevaisuuden merkitys tiivistyy nyt-hetkeen. Jameson tunnetusti puhuu skitsofreenisestä tilanteesta, jossa henkilö ei koe ajallisen jatkuvuuden tunnetta ja kokee sen sijaan elävänsä jatkuvaa nyt-hetkeä. Tähän nyt-hetkeen ei tunnu olevan menneisyyden tapahtumilla saati tulevaisuuden odotuksilla kosketuskohtaa. Sen sijaan ihmisen kokemus koostuu yksittäisistä ja katkonaisista, toisistaan irrallaan olevista merkitysijöistä, jotka eivät ryhmity koherentiksi järjestykseksi. Jameson argumentoi, että tällaisessa skitsofreenisessä tilassa persoonallisen identiteetin muodostuminen on ongelmallista, ellei jopa mahdotonta, koska tunne identiteetistä on riippuvainen ”minän” jatkuvuudesta ajan kestossa (Jameson 1991, 25–28; ks. myös Martin 2016).

Pettersonin romaanissa ei ole kyse laajamittaisesta postmodernistisen tilanteen kuvauksesta, eikä romaanin muotokaan ilmennä postmodernin romaanin piirteitä. Arvidin kokemus menneisyydestä ja hänen visionsa tulevaisuudesta näyttävät kuitenkin muistuttavan tätä Jamesonin kuvaamaa ajallisuutta. Voidaan ajatella, että hänen menneisyyden kokemuksensa, joita edellä on kuvattu, auttaisivat häntä määrittämään ja rakentamaan omaa persoonallista identiteettiään nykyhetkessä, mutta näin ei lopulta näyttäisi olevan. Hän puhuu siitä, kuinka aika ja tila ovat muuttuneet hänen kokemuksessaan:

Mikään ei enää ollut niin kuin ennen, kaikki esineet olivat hajallaan, kaukana toisistaan kuin satelliitit, ne lähestyivät ja etääntyivät samalla sekunnilla, ja niiden etäisyyksien, välimatkojen, ylittämiseksi olisi vaadittu suurta tahdonvoimaa, paljon enemmän kuin mitä minulla oli, paljon enemmän kuin uskalsin käyttää. [--] Ajaessamme auto oli ympäröinyt minua kaikista suunnista, mutta täällä asunnossa kaikki esineet hajosivat ja sinkoilivat ympäriinsä. (KAKV, 31.)

Tämä pirstaleisuus symboloi Arvidin kokemusta itsestään, identiteetistään. Hänen tulevaisuudenhorisonttinsa on hämärä, koska elämän kriisit ja yhteiskunnallisen tilanteen muutos ovat vieneet häneltä uskon tulevaisuuteen. Arvidin käsitys ajasta on monitahoinen; ajan kuluminen pelottaa, mutta se on myös salakavalaa. Kun hän vain päästääkseen hetkeksi irti omista ajatuksistaan lupaa viedä koiran eläinlääkärille lopetettavaksi ja tapahtuman jälkeen kokeekin mielenjärjestyksen, hän toteaa: ”[Y]mmärsin, että se vartti jonka olin luullut olevani turvassa olikin kaikkea muuta kuin loputtomiin laajeneva tila. Päinvastoin, sen kanssa oli aina käynyt niin kuin ajan kanssa: varomattomuuden hetkellä se lipeää sormien välistä.” (KAKV, 84). Aika on Arvidille ongelma, sillä hän ei haluaisi sen olevan niin dynaamista, eri dimensioihin ulottuvaa. Arvid haluaisi jäädä ”loputtomiin laajenevaan tilaan” postmodernin aikakokemuksen tapaan, mutta aika näyttäytyykin toisenlaisena – se virtaa ja jatkuu.

Viitteet

- 1** Vaikka Pettersonin tuotantoa on käännetty monille kielille, on hänen teoksistaan ja erityisesti *Kirottu ajan katoava virta* -romaanista julkaistu toistaiseksi vain vähän tutkimusta. Tähän artikkeliin olen saanut käsiini vain yhden romaanin vastaanottoa käsittelevän artikkelin (Pedersen 2010) sekä yhden maisterintutkielman (Elven 2017).
- 2** *Idem*: latinaksi *idem*; englanniksi *same*; saksaksi *gleich*; *ipse*: latinaksi *ipse*; englanniksi *self* ja saksaksi *selbst* (Ricoeur 1991, 73).

Lähteet

- Assmann, Aleida 2011. *Cultural Memory and Western Civilization. Functions, Media, Archives*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511996306>
- Crowley, Patrick 2003. Paul Ricœur: the Concept of Narrative Identity, the Trace of Autobiography. *Paragraph* 26 (3), 1–12. <https://doi.org/10.3366/para.2003.26.3.1>.
- Cusk, Rachel 2010. A Son's Struggle for Maturity. *The Guardian*, 10.6.2010.
- D'Erasmus, Stacey 2010. Chilled to the Bone. *The New York Times*, 13.8.2010.
- Elven, Rune Sæther 2017. *Å tjørnskodd krysse Rio Grande Tid og erindring i Per Pettersons roman Jeg forbanner tidens elv*. Masteravhandlingen. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Institutt for språk og litteratur.
- Huysen, Andreas 2003. *Present Pasts: Urban Palimpsests and the Politics of Memory*. Palo Alto: Stanford University Press.
- Jameson, Fredric 1991. *Postmodernism or, the Cultural Logic of Late Capitalism*. London and New York: Verso.
- Kosonen, Päivi 2016. Moderni omaelämäkerrallisuus & itsen kertomisen muodot. *Niin&näin* 90 (3), 43–49.
- Martin, Theodore 2016. Temporality and Literary Theory. *Oxford Research Encyclopedia of Literature*. DOI: 10.1093/acrefore/9780190201098.013.122.
- Meretoja, Hanna 2018. *The Ethics of Storytelling. Narrative Hermeneutics, History, and the Possible*. Oxford: Oxford University Press.
- Mäkikalli, Aino 2007. *From Eternity to Time. Conceptions of Time in Daniel Defoe's Novels*. Oxford et al.: Peter Lang.
- Pedersen, Frode Helmich 2010. Per Pettersons forfatterskap i lys av resepsjonen. *Edda* 97 (2), 141–155.
- Petterson, Per 2011. *Kirottu ajan katoava virta* [=KAKV]. (*Jeg forbanner tidens elv*, 2008.) Suom. Katriina Huttunen. Helsinki: Otava.
- Rao, Mythili G. 2010. Per Petterson's "I Curse the River of Time". *Words without Borders*, August issue. <http://www.wordswithoutborders.org/book-review/per-pettersons-i-curse-the-river-of-time> (10.10.2016).
- Ricoeur, Paul 1988. *Time and Narrative* vol. III. (*Temps et récit*, 1983.) Transl. Kathleen McLaughlin and David Pellauer. Chicago: University of Chicago Press.
- Ricoeur, Paul 1991. Narrative Identity. *Philosophy Today* 35 (1), 73–81. <https://doi.org/10.5840/philtoday199135136>.

- Ricoeur, Paul 1992. *Oneself as Another*. (*Soi-même comme un autre*, 1990.) Transl. Kathleen Blamey. Chicago: University of Chicago Press.
- Ricoeur, Paul 2002. Time and Narrative. Brian Richardson (ed.), *Narrative Dynamics: Essays on Time, Plot, Closure, and Frames*. Columbus: Ohio State University Press, 35–46.
- Rothberg, Michael 2009. *Multidirectional Memory: Remembering the Holocaust in the Age of Decolonization*. Palo Alto: Stanford University Press.
- Thomas, Julian 1996. *Time, Culture and Identity: An Interpretative Archaeology*. London and New York: Routledge.
- Wood, James 2012. Late and Soon. The Novels of Per Petterson. *The New Yorker*, 10.12.2012.